

УДК 343.16

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ПОТЕРПІЛИМ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Маланчук П.М., Невмержицька Ю.А.

Сумський державний університет

У статті проаналізовано стан впровадження механізму відшкодування державою збитків жертвам насильницьких злочинів в Україні на даному етапі. Проведені паралелі з досвіду зарубіжних країн. Досліджено законодавчу базу щодо питань компенсацій потерпілим. Запропоновані зміни у законодавстві.

Ключові слова: компенсація, фонд, насильницькі злочини, міжнародний досвід.

Постановка проблеми. Велика кількість українців щорічно страждає від насильницьких злочинів, кількість яких з кожним роком збільшується. Це зумовлено різними чинниками, зокрема важкими умовами праці або ж навпаки безробіття, алкоголізмом та наркоманією, які постійно набирають обертів і т.п. В результаті з'являється потерпіла особа, яка зазнала збитків та моральних страждань. Однак, отримати відшкодування жертва може лише після того як винного буде засуджено. Адаже тільки після цього подається цивільний позов у межах кримінального провадження. Але що ж робити у тих випадках, якщо винного не знайдено, не засуджено? По суті, механізму відшкодування шкоди державою жертвам насильницьких злочинів досі не існує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням цієї проблеми займалися такі вчені як Баганець О.В., Банчук О.А, Дмитрієва І.О., Малишев Б.В., Саїдова З.М.

Мета статті. Проаналізувати існуючу нормативну базу, щоб довести необхідність розроблення механізму виплати державою компенсацій жертвам насильницьких злочинів.

Виклад основного матеріалу. Кожного року Міністерство внутрішніх справ України реєструє понад 300 тис. насильницьких злочинів. Злочинцями можуть виступати як чоловіки так і жінки. Трапляється це з різної мотивації, в жінок переважають мотиви ревності, помсти, заздрості, прагнення звільнитися від потерпілого тощо, а для поведінки чоловіків під час дозвілля більш характерні випадкові компанії, зловживання ал-

коголем, що часто створює конфліктні ситуації, які переростають у бійки. Так чи інакше, але після таких ситуацій часто з'являється потерпіла особа, яка потребує відшкодування завданих йому збитків, в тому числі моральної шкоди.

Найбільш поширеною є думка, що для осіб, які постраждали від насильницького злочину важлива насамперед гарантована державою юридична відплата злочинцям (у вигляді призначення судом покарання), але як показує практика, то для жертв вищевказаних злочинів першочерговими є грошове відшкодування завданих збитків і моральної шкоди, а також можливість оговтатися від пережитого і почуватися захищеним від подібного в майбутньому [1].

Норма про виплату державою компенсації жертвам насильницьких злочинів в законодавстві України існує вже давно: у ч. 3 ст. 127 Кримінально-процесуального кодексу України йдеться про компенсації за рахунок держбюджету шкоди, завданої постраждалому внаслідок кримінального правопорушення [2]. Така ж норма міститься і в Цивільному процесуальному кодексі України (ч. 1 ст. 1188), але механізму того як саме повинні виплачуватись ці компенсації так законодавчо і не закріплено.

Проблему державної компенсації жертвам кримінальних злочинів на міжнародному рівні вперше порушили у середині 1970-х років. Тоді багато держав – членів Ради Європи мали правила, які відрізнялися принципами надання такої компенсації. Головна мета полягала у тому, щоб прийняти єдині мінімальні норми для всіх держав-членів, які б вирішували питання компенсації постраждалим від злочинів, а саме джерела, підстави, процедуру та її розміри. Тому у 1977 р. Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Резолюцію (77) 27 щодо відшкодування шкоди постраждалим від злочинів. 24.11.1983 була прийнята Концепція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів, а 28.06.1985 – Рекомендація № R(85)11 про становище постраждалого у межах кримінального права і кримінального процесу. 29.04.2004 вийшла Директива Ради ЄС щодо відшкодування постраждалим від злочинів, а 25.10.2012 – Директива Європейського парламенту і Ради ЄС про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту постраждалих від злочину. На підставі цих документів у кожній країні ЄС діють закони, які дають змогу компенсувати шкоду жертвам злочину [3].

Хотілося б зазначити, що в Україні дана законодавча прогалина існує вже досить давно. Спроби її усунути відбувались, але так і не привели до реального результату. Наприклад, у 2005 р. Україна підписала Європейську конвенцію про відшкодування збитку постраждалим від насильницьких злочинів від 24.11.1983, але не ратифікувала її. Відбулося це з тих підстав, що одразу після ратифікації держава має розпочати виплачувати відшкодування, а грошей на це в бюджеті не передбачено, оскільки немає закону, який би врегулював відносини з надання державою компенсації постраждалим хоча б від насильницьких злочинів, а також фінансування на їх лікування, поховання і т.д. На думку експертів, ратифікація Європейської конвенції про відшкодування потерпілим від насильницьких зло-

чинів може вирішити всі проблемні питання які існують щодо цього в українському законодавстві. Про це йшла мова під час прес-конференції на тему: «Коли Україна заплатити компенсацію жертвам насильства?», організованої Центром інформації про права людини та Центром політико-правових реформ. Це показує, що питання компенсації жертвам насильницьких злочинів постійно обговорюється, але результату на законодавчому рівні так і немає.

Також, висувались законопроекти, щодо вирішення питання розробки цього механізму. Наприклад, в 2006 році народні депутати Сіренко, Онопенко і Оніщук пропонували свій законопроект «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину» [4]. Але до цього часу відповідного закону про відшкодування шкоди потерпілим хоча б від насильницьких злочинів так і не було прийнято.

Кількість нерозкритих злочинів постійно зростає, тому значна частина потерпілих осіб, в тому числі і від насильницьких злочинів, залишається без компенсації за отримані від нападу невідновленого злочинця тілесні ушкодження. Але не потрібно забувати те, що розкриття злочину теж не є гарантією того, що заподіяну шкоду буде компенсовано. Як показує практика, лише невелика частина таких позовів про компенсацію шкоди, заявлених і вирішених, повністю виконуються злочинцем, адже останні, як правило, не володіють великими статками і майном, які можна конфіскувати. З огляду на цю ситуацію логічним є надання жертві насильницькою злочину фінансової допомоги від держави, як це відбувається у країнах ЄС.

Якщо розглянути Європейський досвід в цій сфері, то там, жертвою вважається особа, якій було завдано шкоду під час скоєння нападу, побиття, підпалу чи згвалтування. Жертвам насильницьких злочинів європейські держави зобов'язані оплатити лікування, до якого належать і послуги стоматолога, та госпіталізацію. Загиблим унаслідок скоєння злочину людям покриваються витрати на поховання та утримання їхніх родичів. Такі виплати надходять зі спеціального фонду, управління яким здійснюється у Міністерстві юстиції (Чехія, Нідерланди, Данія, Фінляндія, Швейцарія, Люксембург, Бельгія, Франції) або у Міністерстві соціальної політики (Німеччина, Австрія, Іспанія, Естонія). Для їх отримання жертва повинна звернутися із заявою до сервісної служби виконавчих органів влади та обов'язково поліції, адже держава зацікавлена у покаранні злочинця. Без цього вона не може розраховувати на фінансову компенсацію, розмір якої у кожній країні ЄС встановлюються на підставі розроблених рекомендацій.

У Німеччині, що є федеративною державою, визначено декілька рівнів наслідків пошкодження, які зазнали жертви насильницьких злочинів. Перший – передбачає одноразову виплату компенсації у розмірі 740 євро, а останній (п'ятий) – 14 976 євро. У разі втрати декількох кінцівок та ще й у комбінації з пошкодженням органів почуттів або мозку чи отриманням тяжких опіків одноразова виплата становитиме 25 632 євро. Якщо особа померла внаслідок пошкодження, отриманого під час скоєння злочину, то її родичі

отримають одноразову фінансову допомогу. Водночас вони мають право на необхідні психотерапевтичні послуги [1].

Зрозуміло, що така компенсація максимально сприятиме реабілітації потерпілої особи, як морально так і психологічно.

Як зазначає юридичний радник Німецького фонду міжнародного правового співробітництва Генадій Рижков: відшкодування моральної шкоди жертві насильницького злочину можливе у Німеччині лише за рішенням суду. До того ж потерпілий не вказує у позові її розмір. Суд сам із цим визначається. Як правило, такі суми не є значними [3].

У Швейцарії своя система відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів, яка прив'язується до розміру прожиткового мінімуму. Максимальний розмір таких виплат сягає 120 тис. франків. У Нідерландах найбільшою сумою компенсації є 22 700 євро. Але це – за матеріальні збитки. Тут також оплачуються і моральні страждання жертві (не більше 9100 євро). Мінімальна виплата «за стрес» становить 454. В Естонії сума компенсації повинна становити 80% матеріального збитку, але не більше, ніж 9500 євро загалом [2].

Подібний механізм слід розробити й Україні, яка обрала шлях євроінтеграції. На практиці це мало б виглядати так: компенсація жертвам насильницьких злочинів здійснювалася б за рахунок коштів державного бюджету лише за умови, що потерпілий доведе, що він використав всі можливі правові засоби отримання компенсації від злочинця або іншої особи, яка несе відповідальність за завдану шкоду, і отриманих коштів є недостатньо для покриття усіх збитків.

Також, спираючись на досвід Європейських країн, можна визначити, що потрібно створити спеціальний фонд. В Україні до цього часу були безуспішні спроби законодавчого врегулювання цього питання. Так, у 1993 році Верховна Рада України ухвалила Постанову № 2931-ХІІ «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю»¹, у пункті 6 якої зазначалося: «розглянути питання про створення Фонду відшкодування збитків громадянам, які потерпіли від злочинів та зловживань владою». Проте у 1996 році зазначений пункт цієї Постанови втратив чинність. У 2004 та у 2010 роках на розгляд парламенту також вносилися проекти законів, які передбачали створення в Україні спочатку Фонду потерпілого, а згодом – Фонду відшкодування шкоди. Однак, відповідні закони не були ухвалені [3].

У разі заснування в Україні фонду відшкодування жертвам насильницьких злочинів джерелами його наповнення можуть бути відрахування з держбюджету частини сум, які одержані від використання праці засуджених, від реалізації конфіскованого майна, у результаті стягнення штрафів за адміністративні та кримінальні правопорушення; добровільні внески підприємств, організацій і громадян; частини сум, одержаних митними органами від реалізації вилучених товарів, що незаконно переміщуються через кордон; встановлення мінімального податкового збору під час укладення страхових договорів.

Як зазначив експерт Центру політико-правових реформ Олександр Банчук: «Україна може знайти кошти для відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів. Державі треба створити фонд, який буде поповнюватись штрафами, стягненими за кримінальними вироками та адміністративними рішеннями судів. Досвід інших країн показує, якщо створюється відповідний фонд, то джерелами його наповнення є штрафи, що стягуються з осіб, засуджених в кримінальних справах на підставі вироків. Іншим джерелом наповнення відповідного фонду може бути конфіскація майна. Третє джерело – штрафи за адміністративні правопорушення. За 2014 р. суди винесли вироків про стягнення близько 90 млн грн штрафів. Адміністративно-правових штрафів тільки за рішеннями судів – приблизно 215 млн грн. В Україні є також близько 3 тис. вироків про конфіскацію майна. Це можуть бути різні обсяги конфіскованого майна, отже стає зрозумілим, що джерела надходжень є. Надавати відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів може координаційний центр з надання безоплатної правової допомоги, який діє при Міністерстві юстиції України. В межах країни вже створено близько 110 міжрайонних центрів. З часом ця мережа центрів могла б бути інституційним органом, який забезпечив би адміністрування фонду допомоги потерпілим» [5].

Обов'язковим елементом функціонування Фонду повинна бути участь представників громадськості, правозахисних організацій та адвокатської спільноти для того щоб розподіл коштів був прозорим і справедливим.

Потрібно зазначити, що у низці держав-членів Ради Європи створення фондів відшкодування розпочалося ще у 1960-х роках. В Україні ж про це тільки починають задумуватись.

Як зазначила менеджер проекту «Підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні» Кетеван Цхомелідзе: «При обранні Україною оптимальної моделі державного відшкодування потерпілим доцільно звернутися до досвіду європейських держав. Актуальним є загальний аналіз механізмів відшкодування завданої шкоди насильницьким злочином у рамках кримінального процесу в державах Європи. Також важливим є досвід створення фондів відшкодування збитків потерпілим від злочинів. При цьому ключовими питаннями тут виступають щодо джерела фінансування фонду, підпорядкування фонду, умов та обсягу компенсації, яка здійснюється фондом. Звісно, ідеальної моделі, яку можна було б цілком запозичити й перенести на український ґрунт, годі шукати. Необхідно брати до уваги специфіку й умови, які існують в Україні [5].

Висновки та пропозиції. Отже, підсумовуючи вищесказане, можна запропонувати такі пропозиції, щодо врегулювання питання виплати компенсації державою жертвам насильницьких злочинів:

- ратифікація Європейської конвенції про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів;
- створення спеціального закону, що регулював би це питання, визначав розміри компенсації, умови за яких особа може отримати відповідну компенсацію (розроблення спеціального механізму). В законі щонайменше потрібно врахувати

європейські стандарти відшкодування шкоди потерпілому: суми відшкодування повинні покривати наступні види збитків:

- втрату заробітків;
- витрати на ліки та госпіталізацію;
- витрати на реабілітацію фізичних та психологічних травм;
- витрати на поховання;

– на утримання (у випадках, що стосуються утриманців померлого);

- створення спеціального фонду відшкодування жертвам насильницьких злочинів.

Саме здійснення вищезазначених заходів допоможе реабілітуватися особі від завданих збитків та моральної шкоди, та відчути себе захищеною від будь-яких посягань у майбутньому.

Список літератури:

1. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство / [А.О. Банчук, І.О. Дмитрієва, Б.В. Малишев та ін.], 2015. – 266 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Шутко Л. Механізм, якого немає [Електронний ресурс] / Л. Шутко. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/mehanizm-yakogo-nemaie.html>
4. Постанова ВРУ «Про скасування рішення Верховної Ради України про прийняття за основу проекту Закону України про відшкодування за рахунок держави» [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/954-16>
5. Пашковська Т. Коли Україна заплатить компенсацію жертвам насильства? [Електронний ресурс] / Тетяна Пашковська – Режим доступу до ресурсу: <http://yur-gazeta.com/publications/events/koli-ukrayina-zaplatit-kompensaciyu-zhertvam-nasilstva.html>

Маланчук П.М., Невмержицкая Ю.А.

Сумской государственной университет

ВОЗМЕЩЕНИЕ УЩЕРБА ПОСТРАДАВШИМ ОТ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Аннотация

В статье проанализировано состояние внедрения механизма возмещения государством ущерба жертвам насильственных преступлений в Украине на данном этапе. Проведены параллели из опыта зарубежных стран. Исследована законодательная база по вопросам компенсаций пострадавшим. Предложены изменения в законодательстве.

Ключевые слова: компенсация, фонд, насильственные преступления, международный опыт.

Malanchuk P.M., Nevmerzhitska J.A.

Sumy State University

COMPENSATION FOR VICTIMS OF VIOLENT CRIMES

Summary

The article analyzes the state of implementation of the state compensation mechanism for victims of violent crimes in Ukraine at this stage. Conducted parallels from the experience of foreign countries. The legislative base on the issues of compensation to the victims has been studied. Legislative changes are proposed.

Keywords: compensation, fund, violent crimes, international experience.